

Boekensignalement

Frans van Waarden en Jan Simonis (red.)
Deregulating imperfect markets.
On the role of institutions on markets.
Thela Thesis, Amsterdam 2000.

De deregulering van markten en de privatisering van overheidsdiensten in Nederland is de afgelopen tien jaar in een rap tempo verlopen. Zo snel zelfs dat je bij sommige acties vraagtekens kan zetten of het algemeen belang wel gediend is bij zoveel marktgeweld. Als men de berichten in de krant en in de vakpers mag geloven, dan is Nederland niet langer een kartelparadijs maar een entrepreneursparadijs. Nu is deze dereguleringsrevolutie in hoofdzaak een retorische revolutie, die goed beschouwd nog geen concrete resultaten heeft opgeleverd. Het blijft gissen of de dereguleringsstap wel zo'n goede is geweest. De golf van deze zogenaamde ondernemingszin en de begeleidende retoriek is in feite begonnen onder het bewind van minister Koos Andriessen en zijn secretaris-generaal Ad Geelhoed. Sinds die tijd is het begrip 'marktwerking' zo gewoon geworden, dat zelfs Economische Zaken en het CPB een afdeling Marktwerking in het leven hebben geroepen. Bij nader inzien een

vreemde betiteling als men erover nadenkt, want als markten zo goed werken waarom zou men dan een handjevol werknemers in de publieke sector in dienst nemen om de markten te laten 'werken'? Zo vreemd is het echter nu ook weer niet, omdat geen enkele markt uit zichzelf functioneert. Alleen in leerboeken werken markten perfect, daarbuiten niet. De verwarring ontstaat in het beleidsdebat, wanneer sommigen denken dat de theoretische modellen uit de leerboeken direct vertaald kunnen worden naar de praktijk van alledag. De nuance was bij sommige beleidmakers in die begintijd ver te zoeken.

De enige die hard riep dat het Nederlandse kabinet met zijn dereguleringspraktijken de fout in ging, was de Utrechtse hoogleraar Frans van Waarden. 'Geen marktwerking zonder instituties', is zijn plausibele credo en het boek *Deregulating imperfect markets*, door Van Waarden en Simonis geredigeerd, is een uitwerking van die gedachte. Het is dan ook niet zo vreemd dat dit boek geschreven is in opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (szw). In de stammenstrijd tussen departementen heeft zo ieder departement zijn advocaat nodig en Van Waarden past uitste-

kend in het sociale profiel van szw. Strikt genomen hebben Van Waarden en zijn kompanen een punt waarmee zij kunnen scoren in het beleidsdebat, maar na lezing van de bundel, waarin Van Waarden drie hoofdstukken voor zijn rekening neemt, moet ik helaas constateren dat zij een kans hebben laten schieten om werkelijk indruk te maken op de beleidsgemeenschap. Het niveau van de meeste hoofdstukken overstijgt niet het denkniveau van een verdienstelijke doctoraalscriptie, waarin met veel ijver de zaken braaf worden opgesomd en achter elkaar gezet. Indien men de criteria voor een wetenschappelijk werk aanscherpt, dan moet helaas de constatering zijn dat dit boek weinig nieuws te bieden heeft. Wie het werk van Akerlof, Coase, Williamson, Stiglitz, Laffont, Tirole of afgeleide auteurs kent, zal niet snel voor een verrassing komen te staan.

In het boek houden de auteurs in de eerste vier hoofdstukken de veronderstellingen en doelstellingen die ten grondslag liggen aan het dereguleringsprogramma – onder andere geformaliseerd in de operatie Marktwerking, Deregulering en Wetgevingskwaliteit (MDW) – tegen het licht. Volgens Jan Simonis kan men het dereguleringsprogramma het beste begrijpen aan de hand van de volgende veronderstellingen (blz. 11): (1) doelmatigheid is het enige echte criterium om beleid en instituties te beoordelen; (2) perfecte markten kan men overal tegenkomen; (3) regels en markten vormen een *zero-sum* relatie: minder regels betekent vrijere markten; en (4) globalisering en beleidsconcurrentie dwingen ons tot deregulering. Hoewel er ongetwijfeld economen of beleidmakers zijn die zo denken, is dit toch een karikatuur van de economische literatuur en van de economen die deze literatuur gevormd hebben. De Nobelprijswinnaar en econoom Arrow staat bijvoorbeeld bekend als verspreider van de neoklassieke algemeen evenwichtstheorie en alle implicaties die daaruit voortvloeien, men zal echter moeilijk een citaat kunnen vinden waarin Arrow zegt dat er overal en altijd perfecte markten bestaan. Sterker nog, het is juist Arrow die bijvoorbeeld in 1963 stelt: 'The failure of the market to insure against uncertainties has created many social institutions in which the usual assumptions of the market are to some extent contradicted (blz. 967).' Wellicht dat Simonis en Van Waarden dit ook wel beseffen en daarom de eerste twee punten niet zo

uitgebreid bespreken als de laatste twee punten. De punten drie en vier – 'minder regels, meer markt' en 'globalisering dwingt tot deregulering' – worden nader bekeken door Van Waarden (in hoofdstukken 3 en 4). Hoewel de meest gangbare ideeën over markt en de staat hier aan de orde komen en het fenomeen internationalisering breder wordt gezien dan gangbaar is, is het niveau van de verhandelingen niet erg diepgravend en is de empirie hoofdzakelijk anekdotisch van aard. Een degelijke empirische studie over hoe markt en staat, desnoods voor een concrete sector, elkaar beïnvloeden wordt dan ook node gemist. De rest van het boek (de hoofdstukken 5 tot en met 7) moet in die lacune voorzien en de aandacht in dit gedeelte concentreert zich op een aantal *case studies*: het vergelijken van dereguleringsprogramma's in verschillende landen en verschillende beleidsvelden (arbeidsomstandigheden en scholing). Er wordt terecht stilgestaan bij de ervaringen van Nieuw-Zeeland (hoofdstuk 7). Nieuw-Zeeland is een aardig voorbeeld om bij de kop te vatten, omdat het een land is waar nog radicaler dan in Nederland wordt omgesprongen met deregulering. Van alle hoofdstukken is dit hoofdstuk nog het meest informatieve.

Het manco van het boek is dat de meeste essays oppervlakkig blijven, terwijl men wel de indruk krijgt dat de auteurs vinden dat ze 'diepe' uitspraken doen. De hoge verwachtingen die aan het begin van het boek geschapen worden, komen daardoor allerminst uit. De meeste hoofdstukken bieden een aardig overzicht, maar de kosten van het in een notendop beschrijven van dereguleringstheorie en -beleid is, dat men analytisch niet erg diepgravend kan zijn. Het is natuurlijk ook geen kleinigheid om aan te tonen wat de effecten van dereguleringsmaatregelen zijn op de economie. De opdracht om 'mogelijk onvoorziene gevolgen van dereguleringsmaatregelen' te analyseren, is welhaast nog moeilijker en speculatiever. Als Van Waarden c.s. hier een echte bijdrage hadden willen leveren, dan hadden ze de micro-economische invloed van bijvoorbeeld de winkelsluitingstijdenwet of de Wet Minimumloon kunnen onderzoeken. Winston (1993) heeft reeds eerder laten zien, hoe zinvol de bijdrage van de micro-economische analyse kan zijn om de Amerikaanse dereguleringspraktijken te evalueren. In de hoofdstukken waar sporadisch cijfers gepresenteerd worden, wordt echter teruggegrepen op

het gebruik van macro-economische indicatoren die voor verschillende uitleg vatbaar zijn.

Er wordt bijvoorbeeld maar al te gemakkelijk door Wiltgagen (blz. 67) geconcludeerd dat de Nieuw-Zeelandse dereguleringspraktijk geen arbeidsproductiviteitswinsten heeft opgeleverd, waar- bij men teruggrijpt op het macro-economische productiviteitsbegrip. Om deze conclusie te kunnen rechtvaardigen, zou men toch op zijn minst enig gedegen micro-econometrisch werk willen zien, waarin toeval van structurele invloeden wordt onderscheiden en waarin blijkt dat sectoren die voorheen sterk werden afgeschermd door regulering met de deregulering geen noemenswaardige productiviteitswinsten wisten te behalen. De macro-economische arbeidsproductiviteit moet echter met de nodige zorgvuldigheid worden behandeld, omdat het nu eenmaal niet meer dan een indicator is en het onduidelijk is welke factoren (bijv. wereldhandel, kapitaal, arbeid) de ontwikkeling bepalen. Hetzelfde bezwaar kan men uiten tegen het hoofdstuk van Rasmussen e.a. (blz. 113-114), die eveneens beweren dat deregulering geen (macro-economische) productiviteitswinsten heeft opgeleverd.

Kortom, de verhalen missen diepgang en overtuigen niet, zeker niet als men de bedoeling had om het economenvolk te laten zien dat er meer is dan de neoklassieke zienswijze. Die doelstelling wordt zeker gefrustreerd door het ten tonele voeren van een denkbeeldige econoom die als schietschijf mag functioneren. De door Simonis en Van Waarden geschetste econoom is een karikatuur van de economen die men volgens mij alleen maar kan aantreffen bij bestuurskundigen en juristen die zich in een metamorfose laten omtoveren tot 'econo- om'. Waarom zij de neoklassieke econoom zo ten tonele voeren, is bovendien onduidelijk omdat zij meteen na hun schets van de gefingeerde econoom, andere bestaande economen ten tonele voeren die wel genuanceerd over markten schrijven en denken. Kortom, je hoeft helemaal niet over de grenzen van het vakgebied economie heen te kijken om te weten waarom markten regels en instituties nodig hebben, dat gebeurt al binnen het vakgebied. (Evolutionaire) speltheorie en netwerktheorie maken al voldoende duidelijk waar het aan schort in de zuivere neoklassieke theorie.

Veel sterker zou het van Simonis en Van Waarden zijn om van meet af aan het comparatieve voor-

deel van het eigen vakgebied te benutten, waarmee de lezer een alternatieve kijk krijgt op deregulering. Het vreemde is dat juist *economisch* onderzoek (van institutioneel-economische huize) wordt aangevoerd om de tekortkomingen van het neoklassieke model bij te stellen. Vreemd, omdat het boek juist de intentie had om een 'interdisciplinaire theoretische reflectie' te bieden. Het aanloopje dat beiden nodig hebben om eerst een stroman te introduceren die zegt 'perfect markets do in fact exist widely' en 'less rules will create freer markets' (op blz. 11), om even later te vertellen dat het economenvolk inmiddels genuanceerder over dit soort zaken praat, is bij nader inzien een overbodige stap.

Als dit boek een goede weerspiegeling is van wat andere disciplines te bieden hebben over de imperfecties van markten, dan is het gebodene voor een econoom niet direct een uitnodiging om over de grenzen van zijn vakgebied te kijken. Dat is jammer, want het uitgangspunt van het boek – geen marktwerking zonder instituties – is plausibel en zou enorm geprofiteerd hebben van de rijkdom die verborgen zit in disciplines als sociologie, antropologie, politicologie en psychologie en die – helaas – voor de meeste economen nu nog steeds verborgen blijft.

Harry van Dalen

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid/
Erasmus Universiteit Rotterdam, Faculteit der Econo-
mische Wetenschappen/Tinbergen Instituut

Literatuur

- Arrow, K.J., 1963, 'Uncertainty and the welfare economics of medical care'. *American Economic Review*, 53, 941-973.
Winston, C., 1993, 'Economic deregulation: Days of reckoning for microeconomists'. *Journal of Economic Literature*, 31, 1263-1289.

Gøsta Esping-Andersen

The social foundations of postindustrial economies.

Oxford University Press, Oxford 1999

'We social scientists have some difficulty keeping pace with history.' Zo luidt de openingszin van het meest recente werk van Gøsta Esping-Andersen. Hij bedoelt hiermee, dat samenlevingen continu in

beweging zijn en dat wetenschappers met het vaststellen van trends al bijna per definitie achter de feiten aanlopen. Op basis van zijn beroemde model van drie typen verzorgingsstaten (1990; 1996), tracht de auteur de nieuwe sociale risico's van de postindustriële economie in kaart te brengen en mogelijke oplossingen aan te dragen. De problemen van verzorgingsstaten aan het begin van de eenentwintigste eeuw vloeien voort uit de 'clash' tussen gevestigde institutionele structuren en verhoudingen en de 'globaliserende' economie en fundamenteel veranderde gezins- en arbeidsmarktpatronen. De gevolgen van deze clash worden scherp uiteengezet in zijn nieuwste boek, *Social foundations of postindustrial economies* (1999). Esping-Andersen biedt aan een breed publiek inzicht in de veranderde wereld van de verschillende typen welvaartsstaten.

Toch lijkt de uitdaging van 'keeping pace with history' het struikelblok in de analyse van Esping-Andersen. Door de driedeling van welvaartsstaten uit 1990 opnieuw als basis te gebruiken voor het analyseren van de huidige trends, is Esping-Andersen niet in staat reële transformaties in de instituties van westerse verzorgingsstaten te observeren. Alhoewel institutionele arrangementen grenzen stellen aan de handelingsvrijheid van beleidmakers, is het niet zo dat instituties het handelen van actoren determineren. Beleidmakers kunnen leren van fouten en zijn op kritische ogenblikken ook in staat om instituties aan te passen. Echter, Esping-Andersen, die veel oog heeft voor de veranderende omgeving, lijkt oogkleppen op te hebben voor aanpassingen in sociaal-economisch beleid in verschillende landen. Hij zit gevangen in het 'historicisme' van zijn typologie. De afwijking van socialezekerheidsstelsels in verschillende landen ten opzichte van Esping-Andersens model, de variëteit aan oplossingen en problemen die zich in de praktijk voordoen en de transformatieprocessen van stelsels door de jaren heen laten zien, dat de ontwikkelingen van welvaartsstaten eigenlijk vanuit een dynamisch perspectief geanalyseerd zouden moeten worden. Hieronder wordt een kort overzicht gegeven van de belangrijkste aspecten van het boek. Vervolgens wordt uiteengezet waarom Esping-Andersens model minder geschikt is om de continue veranderingen en ontwikkelingen die hij in zijn boek aangeeft te analyseren. Ten slotte dragen wij

ideeën aan voor een alternatieve benadering.

Esping-Andersen (1990) onderscheidt drie soorten welvaartsregimes, elk met een eigen politieke achtergrond met betrekking tot de manier waarop sociaal beleid wordt vormgegeven. Het liberale of Angelsaksische regime richt zich op de werking van de markt. De overheid verstrekt middelengetoetste uitkeringen aan individuen op basis van minimale behoeften. Sociaal beleid interfereert zo min mogelijk met de markt. Het conservatieve of continentale regime draait om de gezinshuishouding. Het stelsel is gericht op gezinnen met één kostwinner, en de inkomensgerelateerde uitkeringen zijn gebaseerd op sociale (werknemers)verzekeringen. Het sociaal-democratische of Scandinavische regime stelt de staat centraal als welvaartsverschaffer. De overheid biedt individuele burgers genereuze universele bescherming tegen verlies van inkomen door werkloosheid, ziekte, invaliditeit, maar ook inkomensverlies vanwege het verzorgen van pasgeboren kinderen of het volgen van onderwijs.

De auteur betoogt dat 'de echte welvaartsstaatscrisis, voor zover aanwezig, voortkomt uit de interactie tussen de samengestelde delen die als geheel de huidige welvaartsregimes vormen: de arbeidsmarkt, de gezinshuishouding en als derde partij, de overheid.' De regimes in Esping-Andersens driedeling lijken de meeste problemen te ondervinden in die pijler van de welvaartsstaat waar het meeste heil van werd verwacht (respectievelijk markt, gezin en staat). In het liberale systeem, dat karakteristiek is voor Angelsaksische landen, produceert de minimaal gereguleerde markt armoede en sociale ongelijkheid en kan de doelstelling van sociale bescherming in twijfel worden getrokken. In de Verenigde Staten en Groot-Brittannië staan vooral jonge huishoudens bloot aan de risico's op werkloosheid en armoede. De sociale rechten zijn minimaal. In sociaal-democratische systemen, zoals Zweden, is de belastingdruk om de staatsvoorzieningen te betalen zo hoog, dat de kritiek op overheidsbemoedienissen en de onbetaalbaarheid van de collectieve sector groeit. De arbeidsparticipatie is er hoog, waarbij bedacht moet worden dat eenderde van de beroepsbevolking werkt in de collectieve sector, waar relatief veel plaats is voor laaggeschoolden. In de dienstensector is een polarisatie waarneembaar tussen hooggeschoold en laaggeschoold werk. Door de hoge loonkosten is een aantal (laaggeschoolde)

diensten en productieactiviteiten niet meer rendabel (Baumols 'cost-disease' probleem). Het continentale regime heeft te kampen met trends als familie-instabiliteit en individualisering, die de bestaande, op de mannelijke kostwinner gerichte, voorzieningen ondermijnen. Met name in de Zuid-Europese landen is een toenemende ongelijkheid ontstaan tussen 'insiders' en 'outsiders' van het systeem, dat wil zeggen zij die sociale rechten genieten en werk hebben en zij die daarbuiten vallen. Vervroegde uittreding uit het arbeidsproces door daarop gerichte voorzieningen, leidt tot een afnemend aantal werkenden die de socialezekerheidslasten moeten dragen, hetgeen tot grote problemen leidt in bijvoorbeeld Duitsland, België en Nederland. Ook blijken door de dominantie van het kostwinnersperspectief en de bestaande sociale voorzieningen, de kinderopvang en carrièremogelijkheden voor vrouwen zo slecht geregeld te zijn, dat de natuurlijke bevolkingsgroei daaronder leidt. Esping-Andersen verwijst daarbij vooral naar de correlatie tussen het mannelijke kostwinnersperspectief in sociaal beleid, de lage arbeidsparticipatie van vrouwen en het feit dat Spanje en Italië de laagste geboortecijfers ter wereld hebben.

De verschillende problemen waarmee de Verenigde Staten (armoede en ongelijkheid), Zweden (hoge belastingdruk), Duitsland (verhouding inactieven-actieven op de arbeidsmarkt) en Italië ('insider-outsider cleavage') kampen, is voor Esping-Andersen het bewijs dat 'de echte crisis van de welvaartsstaat ligt in de frictie tussen de bestaande institutionele constructie en exogene veranderingen'. De huidige welvaartsregimes zijn gebaseerd op assumpties die niet meer opgaan voor de postindustriële samenleving. De relatie tussen institutionele structuren en hun veranderende omgeving is onder druk komen te staan. Landen worden geconfronteerd met internationalisering en globalisering van de economie, met de groei van de dienstensector, met een afnemende vraag naar laaggeschoolde arbeid in de industriële sector en daarnaast met een veranderde tijdgeest: individualisme, gezinsinstabiliteit en demografische veranderingen. Vanuit de gezinnen en de arbeidsmarkt komt een toenemende druk te liggen op de derde pijler van het systeem, de overheid. Er bestaat echter een opmerkelijk verschil tussen de manieren waarop landen reageren op deze ontwikkelingen, en de resultaten

lopen uiteen. Dit komt volgens Esping-Andersen doordat de welvaartsstaatsregimes van verschillende landen in belangrijke mate de problemen en daarmee tevens de 'pad-afhankelijke' oplossingen in de sociale zekerheid determineren.

In het concluderende hoofdstuk volgt een reeks algemene aanbevelingen voor elke pijler van de welvaartsstaat: de arbeidsmarkt vereist meer flexibiliteit en de creatie van werkgelegenheid; de staat moet zijn belastinginkomsten zeker stellen en versterken en daarnaast een gezonde verhouding tussen actieven en inactieven op de arbeidsmarkt bewaken; gezinnen hebben naast werk en inkomen, recht op toegankelijke en betaalbare sociale zekerheid. De slotsom van het boek is, dat sociale ongelijkheid nooit geheel kan worden weggenomen, maar dat sociale mobiliteit altijd mogelijk moet zijn. Een welvaartsstaat moet zien te voorkomen dat mensen verstrikt raken in het vangnet. De belangrijkste maatregel hiertegen is het vergroten van hun mogelijkheden door het bieden van scholing en training en het garanderen van een bestaansminimum voor hen die geen inkomen uit arbeid kunnen hebben. Hierdoor krijgt het vangnet een trampolinefunctie en verbetert het eveneens de economische positie van een goedgeschoolde samenleving op de langere termijn.

De auteur erkent zelf in het boek, dat zijn categorisering een simplificatie van de werkelijkheid is. Dit is een algemeen probleem van typologieën. De ideaaltypische constructie is nodig om algemene ontwikkelingen in welvaartssystemen te begrijpen en verklaren. Simplificatie is een vereiste om vergelijking mogelijk te maken. Esping-Andersen heeft sinds 1990 een grote invloed gehad op het denken van wetenschappers en beleidsmakers over socialezekerheidsstelsels. Het model is ons inziens voor de toepassing in het hier besproken boek te statisch.

Ten eerste, vele landen uit Esping-Andersens typologie zijn moeilijk in te passen in één van de regimes. Nederland is een hybride voorbeeld, aangezien het deels de universalistische karakteristieken van het sociaal-democratische regime kent en deels de corporatistische, familiegerichte kenmerken van het conservatieve systeem heeft (Einhart 1995, 32-35; Hemerijck en Visser 1997). De Zuid-Europese welvaartsstaten verschillen samen zoveel van het conservatieve regime, dat voor hen wellicht een aparte categorie valt te rechtvaardigen

(vgl. Ferrera 1996; Leibfried 1992; Lessenich 1995). Denemarken, Ierland en Portugal zijn weer hybride variaties op respectievelijk de Scandinavische, Angelsaksische en zuidelijke typen verzorgingsstaten.

Ten tweede, de reacties van de verschillende landen op vergelijkbare exogene veranderingen zijn dusdanig verschillend, dat Esping-Andersens typologie weinig inzicht biedt in reële aanpassingsprocessen. Transformatieprocessen die in de loop van de tijd hebben plaatsgevonden, worden nauwelijks in beschouwing genomen. Landen als Groot-Brittannië, Australië en Nieuw-Zeeland kunnen misschien nu getypeerd worden als liberale welvaartsstaten, maar hebben zich via totaal verschillende lijnen ontwikkeld. De uitgangspunten van het Britse stelsel waren vlak na de Tweede Wereldoorlog sociaal-democratisch te noemen en er is pas in de afgelopen twintig jaar een omslag gemaakt. De staten 'down under' hadden hun sociale zekerheid altijd heel sterk via arbeidscontracten geregeld en zijn ook pas sinds de jaren tachtig geliberaliseerd (Esping-Andersen, 87-89; vgl. Castles en Mitchell 1993). Gegeven de nadruk die de auteur zelf legt op 'path-dependency', is het verwonderlijk dat in zijn model geen rekening wordt gehouden met de ontstaansgeschiedenis en met veranderingsprocessen.

Daarnaast zijn er binnen de typen verzorgingsstaten reacties in de vorm van specifieke beleidsaanpassingen waar te nemen, met grote gevolgen voor het functioneren van de socialezekerheidsstelsels onder druk van macro-economische veranderingen. Deze beleidsaanpassingen zorgen voor grote diversiteit in de gevolgen van door Esping-Andersen aangegeven problemen voor verschillende landen. Er vindt door deze beleidsaanpassing een 'hybridisering' plaats van stelsels. Het continentale systeem zou 'welvaart zonder werk' voortbrengen. In Nederland heeft echter een aanzienlijke werkgelegenheids groei plaatsgevonden in de afgelopen jaren (Hemerijck en Visser 1997). Ondanks het feit dat Zuid-Europese landen een hoge werkloosheid kennen, laten de statistieken zien dat Portugal boven het Europees gemiddelde presteert. In een continentaal, op de mannelijke kostwinner gericht stelsel als Oostenrijk, werkt 59% van de vrouwen tegen slechts 42,5% van de mannen tussen de 55 en 64 (Ferrera, Hemerijck en Rhodes 2000). In het Verenigd Koninkrijk, een liberale welvaartsstaat, zijn

de overheidsbijdragen aan de sociale zekerheid tweeënhalf keer zo hoog als de eigen bijdragen van burgers. Hiermee betaalt de Britse staat, relatief gezien, twee keer zoveel mee aan de sociale zekerheid als de overheid in Nederland of Duitsland (Eimherhand 1995, 41). De problemen die vergrijzing veroorzaakt in de pensioenstelsels in veel West-Europese landen, worden in Zwitserland, Denemarken, Nederland en Groot-Brittannië succesvol opgevangen, terwijl deze landen bij elkaar alle regimes van Esping-Andersen vertegenwoordigen.

Derhalve is er behoefte aan een methode voor vergelijking van minder extreme (hybride) cases en voor de vergelijking van landen binnen een regime. De resultaten van hervorming en aanpassing naar aanleiding van dezelfde exogene ontwikkelingen zijn zo divers, dat landen in en buiten Europa veel van elkaar zouden kunnen leren door vergelijkend onderzoek. Esping-Andersen geeft in zijn boek heel scherp nieuwe trends en regime-specifieke sociale risico's aan. Hiernaast blijft hij vasthouden aan een typologie die gebaseerd is op een momentopname in de jaren tachtig. Met andere woorden, wat hij niet doet is het analyseren van de dynamische interactie tussen de opkomst van regime-specifieke problemen en regime-specifieke aanpassingen in de instituties van verschillende verzorgingsstaten.

De variëteit aan reactiepatronen roept vragen op die slechts beantwoord kunnen worden, als men bereid is het keurslijf van de ideaaltypische conceptualisering van de drie typen verzorgingsstaten los te laten. Misschien zou het daarom goed zijn om terug te keren naar de basis. De kenmerken waarop Esping-Andersen de postindustriële wereld in drieën deelt, zijn elk op zich interessante indicatoren aan de hand waarvan landen vergeleken kunnen worden. De volgende kenmerken worden onderscheiden: 1) mate van regulering; 2) mate van flexibiliteit; 3) soort uitkeringen; 4) (de-)familialisme; 5) mate van stratificatie; 6) mate van commodificatie.¹ Deze karakteristieken, die voor de meeste welvaartsstaten verschillen, hangen onvermijdelijk met elkaar samen. Maar, gegeven de verschillende reactiepatronen op gelijksoortige problemen, de hybridisering die we kunnen observeren in landen als Nederland, Ierland, Denemarken en Portugal, is het verstandig om de fixatie op samenhang te laten varen. Daarnaast komen sommige problemen die Esping-Andersen beschrijft en voorspelt, eerder

voort uit één van de kenmerken dan uit het samenstellend karakter van een welvaartsregime. De volgende werkhypotheses zijn nader onderzoek waard:

- carrièrebependingen voor vrouwen en lage geboortecijfers komen voort uit familialisme;
- het 'insider-outsider-effect' is terug te voeren op het feit, dat inkomensgarantie via werknemersverzekeringen is geregeld;
- de armoedegroei en sociale ongelijkheid vinden hun oorsprong in commodificatie;
- en de mate van arbeidsmarktflexibiliteit kan voor een aanzienlijke banengroei zorgen.

Dit zijn slechts suggesties, maar het geeft aan dat specifieke kenmerken aan bepaalde ontwikkelingen gelieerd kunnen worden en dat die mogelijk meer verklaren dan het ideaaltipe waar het kenmerk onderdeel van uitmaakt. Daarom pleiten wij voor een perspectief dat de diversiteit van landen en de ontwikkelingen die zij doormaken, meer recht doet.

Sanneke Kuipers en Angelique Steen
 Departement Bestuurskunde
 Universiteit Leiden

Noot

1 De meeste kenmerken hier aangegeven, worden methodologisch uitgebreid besproken in Esping-Andersen (1990) *Three worlds of welfare capitalism*, in de appendices van de verschillende hoofdstukken.

Literatuur

- Castles en Mitchell (1993) *Worlds of welfare and families of nations*. In: Castles and Flood (1993) *Families of nations: Patterns of public policy in western democracies*. Dartmouth: Aldershot.
- Einerhand, M. e.a. (1995) *Sociale zekerheid: Stelsels en regelingen in enkele Europese landen*. Den Haag: VUGA.
- Esping-Andersen, G. (1990) *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton: Princeton University Press.
- Esping-Andersen, G. (1996) *Welfare states in transition: National adaptations in global economies*. London: Sage.
- Ferrera, M. (1996) The southern model of welfare in social Europe. *Journal of European Social Policy* 6/1: 17-37.
- Ferrera, M., Hemerijck, A. Rhodes, M. (2000) The future of social Europe. Recasting work and welfare. In: *New economy-report for the Portuguese presidency of the European Union*.
- Leibfried, S. (1992) Towards a European welfare state? On integrating poverty regimes into the European Community. In: Ferge, Z. Kolbe, J.E. (red.) *Social policy in an changing Europe*. Frankfurt am Main.
- Visser, J. Hemerijck, A. (1997) *A Dutch miracle*. Amsterdam: Amsterdam University Press.